

De Onlanden

Naar een klimaat-robust watersysteem

Korte introductie

De Onlanden is een recent ingericht waterbergingsgebied in het noorden van de Provincie Drenthe. Aanleiding voor de aanleg van de Onlanden was een periode van extreme neerslag in het najaar van 1998. Toen dreigde het Groninger Museum onder water te lopen. Het Groninger Museum ligt aan de gracht die in open verbinding staat met het Noord-Willemskanaal en de hoge waterstanden op het kanaal werkten door in de gracht. De situatie van 1998 heeft op veel plaatsen in Nederland wateroverlast gegeven en is voor bestuurders aanleiding geweest te zeggen: 'Dit mag niet meer gebeuren'. Om in de toekomst aan de veiligheidsnormen voor regionale keringen te voldoen, heeft het waterschap Noorderzijlvest, in samenwerking met de eerder genoemde natuurorganisaties, de provincie Drenthe en betrokken gemeenten, het gebied de Onlanden als natuur- en waterbergingsgebied ingericht.

Roel Douwes, ecooloog bij Natuurmonumenten, is voor dit voorbeeld geïnterviewd. Hij is betrokken geweest bij de inrichting van de Onlanden. Arne Roelevink, hydroloog bij Waterschap Noorderzijlvest heeft aanvullende informatie geleverd.

Concept en principe

Het 2.500 hectare gebied de Onlanden is volledig als natuur ingericht. Het westelijke deel van de Onlanden is in eigendom van Staatsbosbeheer, het oostelijke deel is van Natuurmonumenten. Drenthe kan gezien worden als een omgekeerd soepbord: in het midden van de provincie liggen de hogere en drogere zandgronden, aan de randen liggen nattere veengebieden, zoals de Onlanden. De beken die ontspringen in Drenthe stromen naar de randen van de provincie. In veel beekdalen liggen natuurgebieden, ze vormen de ruggengraat van het Natuurnetwerk. De stad Groningen vormt één van de 'afvoerputjes' waar enkele Drentse beken samenkomen.

Ten noorden van de stad Groningen ligt het zeekeleigebied. Dit gebied ligt hoger ten opzichte van het laagveengebied aan de rand van Drenthe. Doordat het laagveengebied door de ontginning voor een groot deel is ingeklonken, is dit natuurlijke hoogteverschil nog groter geworden. Het beekwater uit Drenthe wordt via dit laagveengebied naar de Groninger boezem geleid en van daar via het Lauwersmeer naar de Waddenzee. Bij een noordwesterstorm in combinatie met veel neerslag kan dit tot grote problemen leiden, zoals in 1998 is gebeurd. Het water kan dan niet op zee worden gespuid, terwijl in Drenthe beken veel water blijven afvoeren. In het natuurgebied de Onlanden kan nu in zo'n situatie tijdelijk water worden vastgehouden, om de Groningse boezem te ontlasten. De kans op wateroverlast in een deel van de stad Groningen is daarmee omlaag gebracht.

Het gebied de Onlanden is altijd al een nat gebied geweest. De naam Onlanden kan daarom letterlijk genomen worden. Vóór de ontginning ervan was het een moerasgebied. Door ontwatering middels sloten zijn deze gronden in agrarisch gebruik genomen, maar het gebied was enkel geschikt als grasland. De drogere stukken werden begraasd, de natste delen fungeerden als hooiland. Omdat het voor Drentse begrippen om een groot aaneengesloten graslandgebied gaat, werden de Onlanden ook wel 'de hooischuur van Drenthe' genoemd.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de landbouw in Nederland steeds intensiever, zo ook in de Onlanden. De ruilverkaveling van de jaren '60 en '70 is hier niet goed gelukt. De gronden waren niet optimaal voor de functie landbouw, het bleef een laaggelegen, nat gebied. In 1981 is het Landinrichtingsproject Roden – Norg gestart, met als doel de landbouwstructuur te verbeteren en tegelijkertijd gronden voor natuurontwikkeling aan een te sluiten. Het gebied dat nu de Onlanden wordt genoemd maakte daar deel van uit. Veel boeren waren toen al uit het gebied verdwenen. De gronden werden vaak enkel nog gekocht door boeren van elders voor hun mestboekhouding (hoe meer grond, des te meer mest uitgereden mag worden). De nog aanwezige boeren werkten vrijwillig mee aan de landinrichting. Op deze manier kregen ze geld, of betere grond en in sommige gevallen grond rondom hun boerderij.

“De agrariërs die er nog zaten waren eerst verbijsterd dat Natuurmonumenten deze gronden wilde kopen, maar later bleek dat Natuurmonumenten hiermee een goede zet had gedaan.”

Roel Douwes
Ecoloog natuurmonumenten

Vanaf de jaren '80 is Natuurmonumenten parallel aan de landinrichting begonnen met het aankopen van stukken grond in de Onlanden. Veel percelen werden op dat moment nauwelijks nog beheerd. In het gebied woekerde de pitrus en de populatie weidevogels liep terug. In 1997 werd de EHS geïntroduceerd en kwam de ruilverkaveling in een versnelling. Er waren al veel gronden in eigendom van Natuurmonumenten, maar deze lagen erg versnipperd door het gebied. Bij de hevige neerslag in 1998 dreigde het Groninger Museum onder water te lopen. Na de hoogwatersituatie van 1998 kwam er een ommekeer in het waterbeheer in Nederland. De betrokken partijen in Groningen hebben toen gezegd: 'Dit nooit meer en binnen 10 jaar een oplossing!' Het gebied De Onlanden kreeg er een functie bij in de vorm van waterberging.

Nadat Groningen in 1998 grote wateroverlast ondervond is het omvormen van landbouwgrond naar natuur en waterberging snel gegaan, verteld Douwes. Samen met het waterschap Noorderzijvest is gezocht naar een oplossing voor het wateroverlastprobleem.

Een waterbergingsgebied in de Onlanden zou voor beide partijen gunstig zijn: het waterschap kan er water bergen bij extreme neerslag, en natuurorganisaties kunnen een aaneengesloten natuurgebied ontwikkelen.

De herinrichting bestond uit het aanleggen van kades en drempels. Hiermee wordt water dat vanaf het Drents Plateau afstroomt op een minimum peil gehouden. Het gebied is in feite "ontpolderd" en wordt niet meer bemalen. Deze inrichting was hard nodig, zegt Douwes. Het laagveen verdroogde snel door het ongunstige polderpeil ('s winters laag en 's zomers hoger). Met de herinrichting is het natuurlijke peil van het gebied weer hersteld en kunnen 's winters grote delen overstromen. Op de flanken van het beekdal zijn er wel gronden buiten het gebied gaan vallen. Die waren nodig om boeren uit te plaatsen.

De gronden waren voor 1998 relatief goedkoop. Toen het gebied het stempel 'waterberging' kreeg en onderdeel bleek te gaan worden van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) veranderde dit. Het verwerven van landbouwgronden ging geheel op vrijwillige basis. Eén agrariër in het gebied wilde absoluut zijn gronden niet verkopen. Om wateroverlast bij hem te voorkomen is rondom zijn percelen een kade aangelegd met een gemaal.

Met De Onlanden is een aaneenschakeling van natuurgebieden ontstaan. Het Peizerdiep ontspringt in het Fochteloërveen en loopt grotendeels via natuurgebieden naar de Onlanden. Het is een vrijwel volledig hermeanderde beek. De otter heeft het gebied ontdekt en komt tegenwoordig voor van de Onlanden tot in het Fochteloërveen.

Besluitvorming

Na de wateroverlast in Groningen van 1998 is besloten dat de Onlanden als waterberging gebied zou gaan fungeren. Deze functie werd gecombineerd met natuurontwikkeling, wat het proces vereenvoudigde omdat Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten al veel gronden in het gebied in bezit hadden. Samen hadden zij dan ook al snel een visie gevormd over hoe deze waterberging gerealiseerd zou moeten worden. Aanvankelijk was er echter nog enige frictie met het waterschap Noorderzijlvest. Zij wilden aanvankelijk water uit de boezem van het hogere zeekleilandschap, bij extreme neerslag middels een regelbare stuw tijdelijk bergen in de Onlanden. De natuurbeherende organisaties zagen daarentegen liever niet dat gebiedsvreemde boezemwater, wat vaak rijk is aan nutriënten, in de Onlanden werd ingelaten. Zij wilden juist het Drentse beekwater langer vasthouden middels vaste drempels. Zo wordt het bekensysteem optimaal benut. Nadat het waterschap dit had laten doorrekenen bleek het plan haalbaar en werden de Onlanden op deze robuuste manier ingericht. De provincie Drenthe had voornamelijk de rol om voor evenwicht te zorgen tussen de belangen van beide partijen. De gemeente Noordenveld en Tynaarlo behartigden de belangen van de omwonenden. Zo hebben deze gemeentes de infrastructurele zaken rondom het gebied geregeld.

De reacties uit de omgeving waren in het begin niet enthousiast. Douwes vertelt dat moerassen vaak als een bedreiging worden gezien. Inwoners van de omringende dorpen waren bang voor wateroverlast en muggenplagen. Aan de Groningse kant van het gebied waren de reacties positiever.

“In de nieuwe wijk Terborg, een uitbreidingswijk van Groningen in de gemeente Tynaarlo, wonen veel jonge gezinnen, die regelrechte fans zijn van het gebied’, Ze komen hier graag fietsen en wandelen. Langzaam worden ook de inwoners van de omringende dorpen positiever.”

Roel Douwes
Ecoloog natuurmonumenten

Ontwerp en realisatie

Na de verwerving van de gronden door de natuurbeherende organisaties, is een kade om het hele gebied gelegd. Binnen het gebied fungeert een kade die al voor herinrichting aanwezig was (de Drentse dijk) als scheiding tussen verschillende peilgebieden. Vaste drempels zijn aan de noordkant aangelegd, om op die manier de Groningse Boezem te ontlasten. Voor de aanleg van de kades is gebiedseigen grond gebruikt. Zo is in het noorden van de Onlanden 'katteklei' afgegraven ten behoeve van de kadeaanleg. Deze zure klei heeft weinig waarde voor de natuur en kon daarom gebruikt worden, waardoor tegelijkertijd meer open water ontstond, belangrijk voor watervogels. Daarnaast zijn er nieuwe petgaten gegraven waarbij de vrijgekomen grond gebruikt is voor de kades. Werk met werk maken noemt Douwes dit. Op deze manier was de realisatie mogelijk.

“ Door ‘werk met werk te maken is een project als de Onlanden nog betaalbaar.”

Naast het waterschap Noorderzijlvest, Provincie Drenthe, Gemeenten, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten was ook de toenmalige Dienst Landelijk Gebied (tegenwoordig Prolander) betrokken bij de inrichting van het gebied. De inrichting vond plaats van 2006 tot 2012 vanuit het projectbureau in Roderwolde. In 2012, toen het gebied bijna volledig ingericht was, is een deel van de kade doorgestoken. Er was in deze periode extreem veel neerslag gevallen, en de Onlanden moest al voordat de realisatie gereed was als noodwaterberging dienen. Vanaf dat moment is de natuurontwikkeling snel gegaan verteld Douwes. Momenteel komen veel moerasvogels voor in het gebied, het heeft zich in korte tijd ontwikkeld tot een heel bijzonder vogelgebied.

“ We verwachten dat binnenkort de eerste bevers hier binnen komen.”

In de Onlanden worden meerdere peilen gehanteerd, allen enkele decimeters beneden N.A.P. 's Winters staat in grote delen het water aan maaiveld. Het gebied inundeert ongeveer eens per 10 tot 12 jaar volledig. Het peil kan dan oplopen tot circa 20 cm onder NAP.

“ Het peil in de winter is nu is zelfs regelmatig iets hoger dan het peilbesluit, maar er zijn geen klachten van omwonenden.”

Roel Douwes
Ecoloog natuurmonumenten

Het beheer in een groot deel van het gebied wordt uitgevoerd door een vleesveehouder, die aan de rand van de Onlanden zijn bedrijf heeft, de kijkboerderij 't Hoogeveld. Hij laat delen van het gebied begrazen door zijn vee en hij hooit er ook. Het maaisel dient als voer en strooisel in de potstal. Hij heeft grond in erfpacht van Natuurmonumenten en doet daar aan natuurbeheer, waarvoor hij als particulier natuurbeheerder vergoedingen krijgt in het kader van het Subsidiestelsel Natuurbeheer (SNL). De werkzaamheden die hij verricht in de gebieden van Natuurmonumenten, zoals het hooien of rasteronderhoud, worden verricht volgens een groenbestek en betaald. De overige gebieden worden niet beheerd. De natuur heeft hier de ruimte zich op eigen wijze te ontwikkelen.

“ Wellicht dat zich hier een moerasbos ontwikkelt.”

Bij de inrichting van het gebied is alleen in de kern een stuk oorspronkelijk veenweidelandschap bewaard gebleven, met langgerekte, smalle percelen. Weidevogels komen hier nog voor, vooral de veldleeuwerik doet het goed. In de rest van het gebied is door vernatting voor natuurdoelen een traditioneel cultuurhistorisch beheer van maaïen en weiden niet goed meer mogelijk. Er is een uitkijktoren geplaatst van waaruit recreanten zicht hebben over de gehele Onlanden.

Natuurmonumenten betreft bewoners uit de wijk Terborg bij het gebied vanuit een voormalige boerderij aan de Madijk, waar samen met de wijk allerlei natuurgerichte activiteiten worden ontplooid. Ook de uit vrijwilligers bestaande Stichting Natuurbelang De Onlanden is zeer actief in het gebied. Recent organiseerde ze een bijeenkomst over de toekomst van De Onlanden. Daar kwamen 200 mensen op af, vooral vanuit de achterban van Natuurmonumenten, maar ook voormalige sceptici.

De inrichting van de Onlanden wordt gekenmerkt door:

- Kades rondom het gebied en tussen peilvakken binnen het gebied.
- Vaste drempels om beekwater vast te houden en de Groningse boezem te ontlasten.
- Graven van nieuwe petgaten en gebruik van vrijkomend grond voor aanleg kades.
- Beheer van een deel van het gebied door een vleesveehouder.
- Een deel van het gebied wordt niet beheerd, de natuur kan zich op eigen wijze ontwikkelen.
- Behoud van een stuk oorspronkelijk veenweidelandschap.

“Wij zien de Onlanden niet als een apart waterbergingsgebied. We kijken op het niveau van het hele beekstelsysteem.”

Toekomstperspectief

De Onlanden zullen zich op de huidige wijze als natuurgebied verder ontwikkelen. Periodiek toetst het waterschap of nog voldaan wordt aan de veiligheidsnormen voor de regionale keringen. Uit de Maatregelenstudie Droge Voeten 2050 blijkt dat het waterschap extra maatregelen dient te nemen rekening houdend met de meest recente klimaatscenario's van het KNMI. Eén van de voorgestelde maatregelen is het efficiënter inzetten van het bestaande waterbergingsgebied De Onlanden. Door middel van regelbare stuwen kan bij een verwachte extreme neerslag, het gebied gevuld worden. Het waterschap werkt de maatregel verder uit samen met haar partners.

De bovenlopen van het Eelderdiep zijn nu nog gekanaliseerd. Hier zou je nog meer kunnen doen met vertraagd afvoeren. Pogingen daartoe zijn tot nu afgeketst, omdat hier geen nieuwe gronden voor natuur (en waterberging) begrensd zijn. In het Peizerdiep is de situatie bovenstrooms beter: hier is het beekdal ingericht in het kader van de Herinrichting Roden Norg. Hermeandering zorgt voor vertraagde afvoer en lokaal kan de beek inunderen bij hoge afvoeren. Het zou voor de natuur nog wel natter mogen, maar omdat de hogere gronden een landbouwfunctie hebben en vrij moeten kunnen afwateren kan de beek hier maar beperkt in peil omhoog. Het houdt een inrichting waarbij nog meer water in het beekdal wordt vastgehouden tot nu toe tegen.

Voor de lange termijn (2050) is in de Maatregelstudie Droge Voeten 2050 gesteld dat het verder vasthouden in de bovenlopen een potentiële maatregel kan zijn, aldus Arne Roelevink. Dit is een lange termijn maatregel, omdat het merendeel van de bovenlopen al is ingericht als beekherstelproject en omdat dergelijke projecten veel tijd en voorbereiding kosten, voordat tot realisatie kan worden overgegaan.

De natuurorganisaties hebben al in 2005 in “Van veen tot Zee” de visie ontwikkeld de beken niet meer “dood” te laten lopen in de stad Groningen, maar aan te laten sluiten op het Reitdiep, dat ten noorden van Groningen naar de Lauwersmeer stroomt. Zo werk je je aan een robuuste verbinding via het watersysteem met mogelijkheden voor vismigratie en voor otters en bevers. De veengordel rondom Groningen zou je binnen het systeem als klimaatadaptatiegordel kunnen zien.

Kosten en baten

Kosten

De realisatiekosten van de Onlanden bedroegen totaal 42,9 miljoen euro. Daarvan zijn de meeste kosten gemaakt met het verwerven van de gronden. Waterschap Noorderzijlvest en Provincie Drenthe hebben beide €17,3 miljoen bijgedragen. De resterende €8,3 miljoen is bijgedragen door gemeenten en terreinbeheerders. De financiering door de provincie Drenthe bestond uit subsidies voor de EHS.

Baten

Alhoewel deze niet in kosten zijn uit te drukken, draagt het waterbergingsgebied de Onlanden voor een belangrijk deel bij aan het voorkomen van wateroverlast in de stad Groningen. Daarnaast zijn ook de natuurwaarden groot van de Onlanden. Als laagveengebied maken de Onlanden deel uit van de grotere 'laagveegeveengordel van Groningen'. Volgens Douwes kan deze gordel bij de juiste inrichting als een functionerend klimaatbuffer dienen. Ten slotte is bij de inrichting van de Onlanden een behoorlijk recreatiegebied gerealiseerd.

Bibliografie

Meer informatie

Natuurmonumenten, Roel Douwes, R.Douwes@Natuurmonumenten.nl

Waterschap Noorderzijlvest, Arne Roelevink, A.Roelevink@Noorderzijlvest.nl

<https://www.natuurmonumenten.nl/standpunten/klimaatverandering>

